

МІЖГАЛУЗЕВІ ПРАВИЛА ЧИННОСТІ ТЕМПОРАЛЬНИХ НОРМ У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

Маковій В. П., Мамедов Р. Ю.

Стаття містить дослідження природи темпоральних величин у межах різних галузей права як публічно-правової, так і приватно-правової складової частини національної правової системи в порівнянні їх місця серед інших правових категорій і встановлення окремих особливостей. Виокремлено специфіку правозастосовної діяльності в рамках понятійного апарату щодо часових меж здійснення суб'єктивного цивільного, трудового, адміністративного права, а також права соціального забезпечення на прикладі судових рішень різних інстанцій.

Ключові слова: строк, час, публічне, приватне, період, закінчення, прецедент, колізія.

Статья содержит исследование природы темпоральных величин в пределах разных отраслей права как публично-правовой, так и частно-правовой составляющей национальной правовой системы в сравнении с их местом среди иных правовых категорий и установление отдельных особенностей. Выделена специфика правоприменительной деятельности в рамках понятийного аппарата относительно временных пределов осуществления субъективного гражданского, трудового, административного права, а также права социального обеспечения на примере судебных решений разных инстанций.

Ключевые слова: срок, время, частное, публичное, период, окончание, прецедент, коллизия.

The article contains research of nature of temporal limits within the limits of different fields of law of both public-legal and private-legal making national legal system by comparison to their place among other legal categories and establishment of separate features. The specific of law enforcement activity is selected within the framework of notion vehicle concerning the temporal limits of realization of equitable civil, labour, administrative right, and also rights for public welfare on the example of court decisions of different instances.

Key words: term, time, private, public, period, ending, precedent, collision.

У сучасному суспільстві дослідження явищ соціального, природного, фізичного, філософського та іншого походження має неабияке значення саме в гармонійному поєднанні всіх витоків природи відповідних категорій у їх взаємообумовленому, інтегрованому взаємозв'язку. У зв'язку із цим не можна займатись визначенням сутності темпоральних величин у цивільному праві, не долучившись до відповідного дослідження прояву часу як соціально-філософської категорії загалом у праві або ж у площині відповідної галузі права. При цьому виникає низка питань, які є дотичними, доповняльними або суміжними до нормативного врегулювання часових обмежень здійснення певних суб'єктивних прав та виконання відповідних суб'єктивних обов'язків, особливо приватного характеру.

Досить слушним за певних обставин є розгляд відповідної правової категорії під кутом зору декількох галузей права, що надає можливість більш повно встано-

вити динаміку дії механізму правового регулювання за участю такої категорії в якості його елемента.

Зокрема, тривалий період доля природи часу в цивільному праві була пов'язана з його сутністю в цивільному процесі, а функціональна єдність наведених галузей права створює передумови до розгляду наведеного питання сумісно. Подібна думка має право на існування в співвідношенні правового регулювання часу в рамках трудового права. До того ж, доречно було здійснювати таке дослідження з урахуванням широкого розуміння часу як сукупності цивільно-правових норм, які регулюють суспільні відносини, пов'язані з використанням темпоральних величин, тобто в якості відповідного цивільно-правового інституту [1, с. 75].

Дане питання дістало дослідження як у межах приватноправової, так і публічно-правової складової частини національної правової системи сучасності. Зокрема, уніфікований характер має дослідження І.Г. Оборотова, що пристосовує наведене філософсько-правове явище в рамках приватного та публічного права [2]. Відповідним чином А.В. Баб'як виклав власне бачення правової природи та навів відповідні ознаки адміністративно-процесуальних строків [3], а С.О. Заїка простежив природу правового часу в кримінальному процесі в проекції європейського вектору розвитку нашої держави [4]. При цьому слід зауважити, що наявність досліджень у цій сфері не свідчить про достатню розробленість проблеми застосування міжгалузевих правил чинності темпоральних норм, особливо з огляду на досить поширену й іноді суперечливу нормативну базу та певні колізії в тлумаченні відповідних норм у судовій, нотаріальній та іншій правозастосовчій діяльності.

Метою даної статті є встановлення місця часових та суміжних із ними правових категорій у структурі механізму правового регулювання, а також визначення основних міжгалузевих правил та особливостей чинності темпоральних норм у судовій практиці в розрізі наявного теоретичного та емпіричного підґрунтя.

Дійсно, в межах співставлення природи публічно-правового та приватноправового часу була звернена увага на особливості кожного з них. Зокрема, в межах останнього різновиду темпоральних величин пройшов становлення цивільно-правовий час, характерною рисою якого є диспозитивність правил встановлення, публічного, зміни та припинення, у зв'язку із чим – надання пріоритету вільному волевиявленню учасників цивільних правовідносин й щодо цього правового інституту. Даній темпоральній величині притаманною є значно поширена диференціація, серед критеріїв якої, вочевидь, визначальним є місце в елементі змісту цивільних правовідносин: здійснення суб'єктивного цивільного права, виконання суб'єктивного цивільного обов'язку та захисту порушеного (невизнаного, оспореного) суб'єктивного цивільного права. При цьому універсальним є розуміння цивільно-правового часу як темпорального обмеження суб'єктивного цивільного права від моменту виникнення до припинення. У зв'язку із цим запропо-

новано виділити такий критерій його диференціації, як місце обмежувальної темпоральної величини в динаміці розвитку суб'єктивного цивільного права та відповідного суб'єктивного цивільного обов'язку.

Публічно-правовий час, у свою чергу, поділяється на матеріальний, процесуальний, а також процедурний, що тісно пов'язаний із правовою природою як матеріального, так і процесуального різновиду часу. Матеріальний адміністративно-правовий час за аналогією із цивільно-правовим може бути поділений на строки та терміни, які потребують відповідного нормативного закріплення в чинному законодавстві. Характерною рисою наведеної категорії визнається темпоральна обмежувальна дія на здійснення прав та виконання обов'язків уповноваженими суб'єктами під час реалізації завдань і функцій держави управлінського характеру. Подібно до цивільно-правового строку адміністративно-правовий теж буде відповідати таким характерним ознакам: 1) реалізація основного соціального призначення шляхом обмеження часу вчинення процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень; 2) сприйняття такої правової категорії, як засіб у досягненні завдань адміністративного судочинства; 3) порушення часових меж учасником адміністративного процесу може мати негативні для нього наслідки; 4) встановлення безпосередньо рішенням суду або ж приписом закону, що відображає публічно-правову природу такої темпоральної величини; 5) детальність та імперативність як прояв адміністративно-процесуальної форми; 6) переважаюче спрямування дії подібного різновиду часу на конкретних суб'єктів [5, с. 36].

Окрему увагу було приділено застосуванню правил чинності окремих часових категорій у рамках адміністративного, трудового, цивільного права та процесу на прикладі з'ясування природи строку звернення до суду з вимогою про визнання, оспорення та відновлення порушеного суб'єктивного цивільного, трудового та адміністративного права [6, с. 100].

Разом із тим з урахуванням положень ч. 1 ст. 9 Цивільного кодексу України, ст. 2411 Кодексу законів про працю України час у межах трудового права врегульовано нормами останнього, а на додаток – положеннями цивільного. Подібні норми відтворені й у законодавстві інших країн, зокрема в ст. 8 Трудового кодексу Азербайджанської Республіки та ч. 2.3 ст. 2 Цивільного кодексу Азербайджанської Республіки.

Безпосередньо з правовою регламентацією строків у трудовому праві пов'язані темпоральні величини права соціального забезпечення, до характерних ознак яких за аналогією із цивільно-правовими віднесені: 1) визначення через вказівку на календарну дату або період часу; 2) виникнення правових наслідків за наслідками їх настання або перебігу; 3) пов'язаність з іншими обставинами в юридичному складі, що має юридичне значення; 4) унормування строків у межах загально-правових, локально-правових та договірних правил [7, с. 47].

Наведене надає можливість підійти ближче до специфічного питання, пов'язаного з реалізацією фізичними особами права на пенсійне забезпечення в межах суспільних відносин, що є предметом права соціального забезпечення, які водночас можуть бути віднесеними сумісно з огляду на сферу здійснення права на працю до площини врегулювання адміністративно-правовими приписами чи нормами трудового права.

Із набранням чинності положень ст. 2442 Кодексу адміністративного судочинства України в редакції до 15 грудня 2017 року (далі – КАС України) виникла реальна можливість легалізації судового прецеденту як форми права на теренах нашої держави. Дійсно, наведена норма прямо вказує на імперативність подібного судового рішення вищої судової інстанції як для органів державної влади, так і інших судів загальної юрисдикції з певними особливостями. Такий стан справ виявився істотним фактором у з'ясуванні природи та наслідків юридичної дії низки правових норм під кутом зору саме Верховного Суду України. Додатково треба вказати, що наведена конструкція набула більш вдалого втілення з набранням чинності судової реформи в Україні в грудні 2017 року у вигляді окремого провадження в зразкових та типових справах, що додало ознак судового прецеденту з упорядкуванням такого процесу й відтворенням питомої ваги диспозитивності.

У рамках даного дослідження додаткову увагу було звернено на питання тлумачення змісту законодавчих приписів, що визначають часові межі дії відповідного права, на прикладі положень ст. 17 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених із військової служби, та деяких інших осіб», яка містить перелік видів служби та періодів часу, що зараховуються до вислуги років для призначення пенсії відповідній категорії осіб. Найбільш гостро та неоднозначно була сприйнята судовою практикою частина друга цієї статті, яка містить таку логіко-лінгвістичну конструкцію: «До вислуги років поліцейським, особам офіцерського складу, особам середнього, старшого та вищого начальницького складу органів внутрішніх справ, державної пожежної охорони, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, органів і підрозділів цивільного захисту, податкової міліції чи Державної кримінально-виконавчої служби України під час призначення пенсії на умовах цього Закону додатково зараховується час їхнього навчання (незалежно від форми навчання) в цивільних вищих навчальних закладах, а також в інших навчальних закладах, після закінчення яких присвоюється офіцерське (спеціальне) звання, до вступу на військову службу, службу до органів внутрішніх справ, Національної поліції, державної пожежної охорони, органів і підрозділів цивільного захисту, податкової міліції чи Державної кримінально-виконавчої служби України або призначення на відповідну посаду в межах до п'яти років із розрахунку один рік навчання за шість місяців служби».

Тлумачення наведеної норми ще із часів набрання чинності Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених із військової служби, та деяких інших осіб» мало тривалий період однозначну позицію, яка була відображена у врахуванні до вислуги років вказаним особам відповідного часу навчання, що підтверджувалось тисячами наказів колишніх УМВС України в областях, а також уповноважених суб'єктів інших значених вище правоохоронних органів. Подібної точки зору дотримувалась і судова практика на прикладі постанови Херсонського окружного адміністративного суду від 14 травня 2012 року в справі за адміністративним позовом Новокаховського міського відділу УМВС України в Херсонській області до Державної фінансової інспекції в Херсонській області в частині зарахування періоду навчання в цивільному вищому навчальному

закладі до вислуги років працівників органів внутрішніх справ [8], а також постанови Одеського апеляційного адміністративного суду в справі № 2а-892/12/2170 від 7 серпня 2012 року в межах апеляційного розгляду наведених спірних відносин [9].

При цьому внесення змін до ч. 2 ст. 17 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених із військової служби, та деяких інших осіб» не мало наслідків для правової конструкції та відповідного правового механізму її дії на суспільні відносини, оскільки стосувалися лише зміни переліку осіб, до яких вона застосовується.

Разом із тим останнім часом почала формуватися неоднозначна судова практика щодо застосування наведених нормативних приписів. Так, постановою Вищого адміністративного суду України в справі № К/33614/10 від 22 січня 2013 року вимога про зарахування періоду навчання в цивільному вищому навчальному закладі до вислуги років служби в правоохоронному органі була задоволена в повній мірі [10], в той час як ця ж судова інстанція постановою в справі № К/9991/9776/11 від 16 квітня 2014 року прийняла діаметрально протилежне рішення [11]. До того ж, обґрунтування останньої позиції судова інстанція реалізувала в тлумаченні ч. 2 ст. 17 Закону саме як можливість зарахування навчання до вислуги лише за умов, коли безпосередньо після закінчення цивільного вищого навчального закладу присвоюється офіцерське (спеціальне) звання ще до вступу на службу до правоохоронного органу або призначення на відповідну посаду. Наведене стало підставою до перегляду судових рішень Верховним Судом України у відповідності до п. 1 ч. 1 ст. 237 КАС України, а саме через неоднакове застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що спричинило ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах.

Колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, розглядаючи наведене питання, відповідною постановою в справі № 21-411а14 від 10 березня 2015 року сформулювала згідно зі ст. 2442 КАС України судовий прецедент із даної категорії справ, яким нівелювала багаторічну практику застосування змісту ч. 2 ст. 17 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених із військової служби, та деяких інших осіб» [12]. А саме найвищою судовою інстанцією встановлено, що в контексті змісту наведеної норми навчання в цивільному навчальному закладі може бути зарахованим до вислуги років проходження військової служби та служби в правоохоронних органах лише за умови, що безпосередньо після закінчення такого навчального закладу присвоюється офіцерське (спеціальне) звання. Така позиція суду ґрунтується на врахуванні синтаксичної структури речення в даній нормі, особливостях використання розділових знаків, сполучника «також» у сполученні з «а». Останнє твердження пояснюється тим, що обставини, які викладені після наведеного сполучника, мають таке саме значення, як і викладені до даного сполучника.

Відповідь на дане питання може бути знайдена в межах як юридичної, так і логіко-лінгвістичної площини. Стосовно першої, то заслуговує на увагу позиція, що віднайшла відображення в постанові Вищого адміністративного суду України в справі К/800/19709/14 від 14 січня 2016 року, якою витлумачено вказану норму

через призму набуття права на присвоєння офіцерського (спеціального) звання особою, яка закінчила цивільний вищий навчальний заклад, у контексті змісту п. 32 Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 липня 1991 року № 114. Тобто мова йде про наявність визначеного об'єктивним правом повноваження особи щодо присвоєння відповідного звання після періоду навчання за визначених умов. Із точки зору логіко-лінгвістичного вирішення даного питання необхідно погодитись із думкою Верховного Суду України щодо однорідності обставин, викладених до і після сполучника «також» у сполученні з «а», а отже, ототожнення різновидів навчальних закладів («цивільних вищих навчальних закладів» та «інших навчальних закладів») за умови, що після їх закінчення може бути присвоєне офіцерське (спеціальне) звання. При цьому сутність сполучника «після» в сенсі часового відношення розуміється як окреслення невизначеного часового проміжку, де початок перебігу визначений відповідною дією чи подією, а закінчення – ні [13, с. 975]. Закінчення вказаного проміжку буде пов'язано з іншими юридичними фактами, як-то призначення на посаду, на якій присвоюється відповідне офіцерське (спеціальне) звання.

Разом із тим наявна спроба виправити наведену колізію з приводу неоднозначного тлумачення викладеного законодавчого правила шляхом уникнення подібних логічних предикатів у відповідному варіанті законопроекту «Про внесення змін до деяких законів України щодо перерахунку пенсій осіб, звільнених із військової служби, та деяких інших осіб» [14].

Таким чином, у сучасному українському законодавстві найбільш повно правовий час віднайшов нормативне закріплення саме в межах цивільного права. У межах приватно-правового часу пройшов шлях становлення цивільно-правовий час, характерною рисою якого є диспозитивність правил встановлення, перебігу, зміни та припинення, у зв'язку із чим надання пріоритету вільному волевиявленню учасників цивільних правовідносин й щодо цього правового інституту. При цьому універсальним є розуміння цивільно-правового часу як темпорального обмеження суб'єктивного цивільного права від моменту виникнення до припинення. Публічно-правовий час поділяється на матеріальний, процесуальний, а також процедурний, що тісно пов'язаний із правовою природою як матеріального, так і процесуального різновиду часу. Характерною рисою наведеної категорії визнається темпоральна обмежувальна дія на здійснення прав та виконання обов'язків уповноваженими суб'єктами під час реалізації завдань і функцій держави управлінського характеру. Безпосередньо з правовою регламентацією строків у трудовому праві пов'язані темпоральні величини права соціального забезпечення, які мають низку схожих із цивільно-правовими строками характерних ознак.

Із використанням загальних правил перебігу цивільно-правового часу розтлумачено зміст ч. 2 ст. 17 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених із військової служби, та деяких інших осіб», а саме: в межах юридичного підходу мова йде про наявність визначеного об'єктивним правом повноваження особи щодо присвоєння відповідного звання після періоду навчання за визначених умов, а в логіко-лінгвістичній

площині – необхідно погодитись із думкою Верховного Суду України щодо ототожнення різновидів навчальних закладів за умови, що після їх закінчення може бути присвоєне офіцерське (спеціальне звання). При цьому сутність сполучника «після» в сенсі часового відношення розуміється як окреслення невизначеного часового проміжку, де початок перебігу визначений відповідною дією чи подією, а закінчення – ні.

Наведене дає привід до подальших наукових дискусій із питань застосування окремих лінгвістичних висловів в юридичному закріпленні темпоральних величин, а також застосування міжгалузевих правил чинності темпоральних норм.

Література

1. Маковій В.П. Правовий час у цивільному праві та цивільному процесі. Науковий вісник Херсонського державного університету: серія «Юридичні науки». 2016. № 2. С. 75-79.

2. Оборотов І.Г. Темпоральні характеристики права: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави та права; історія політичних і правових учень». Одеса, 2008. 19 с.

3. Баб'як А.В. Адміністративно-процесуальні строки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». К., 2005. 19 с.

4. Заїка С.О. Строки в кримінальному процесі України в контексті європейських стандартів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». К., 2006. 22 с.

5. Маковій В.П. Правова природа публічно- та приватно-правового часу // Стан та перспективи розвитку адміністративного права України: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 12 жовтня 2016 р. Одеса: ОДУВС, 2016. С. 36-38.

6. Маковій В.П. Місце часу серед правових інститутів. Південноукраїнський правничий часопис. 2015. № 2. С. 98-102.

7. Сташків Б.І. Поняття, правова природа та класифікація строків у праві соціального забезпечення. Актуальні проблеми держави і права. 2009. Вип. 46. С. 44-52.

8. Постанова Херсонського окружного адміністративного суду у справі № 2а-892/12/2170 від 14 травня 2012 р. / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24383498>.

9. Постанова Одеського апеляційного адміністративного суду у справі № 2а-892/12/2170 від 7 серпня 2012 р. / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/review/25673296>.

10. Постанова Вищого адміністративного суду України у справі № К/33614/10 від 22 січня 2013 р. / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/review/29013375>.

11. Постанова Вищого адміністративного суду України у справі № К/9991/9776/11 від 16 квітня 2014 р. / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/review/38719121>.

12. Постанова Верховного Суду України у справі № 21-411а14 від 10 березня 2015 р. / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/review/43310876>.

13. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

14. Доопрацьований проект закону про військові пенсії направлений на погодження (текст проекту) / Ukrainian Military Pages. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2018/02/proekt-zakonu-pro-pensii.html>.

Маковій В. П.,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеського державного університету внутрішніх справ
Мамедов Р. Ю.,
доктор філософії по праву, доцент,
доцент кафедри цивільного права
Академії поліції
Міністерства внутрішніх справ
Азербайджанської Республіки